

А. Л. Янко (Полтава)

Tabula Cortonensis — уявний ключ до етруської мови

А. Yanko (Poltava)

Tabula Cortonensis — the Imaginary Key to the Etruscan Language

Більше двох тисяч років минуло відтоді, як популярним був вираз «Etruscum non legitur» (етруське не читається). Етрусська писемність послугоувалася західногрецькою абеткою, яка досить добре розібрана сучасними етрусологами, котрі мають можливість оперувати вже понад 12 тис. написів. Більшість цього епіграфічного матеріалу — це короткі епітафії на могилах або вотивні посвяти, які загалом зрозумілі та не потребують якогось особливого тлумачення, бо здебільше складаються із займенників та особистих імен. Проблема інтерпретації етруської мови постає тоді, коли дослідникам доводиться мати справу з більш розлогими текстами, однак і вони у цілому піддаються дешифровці. Вони вказують на ту чи іншу річ або ділянку землі, що належали місту чи особі. Тексти деяких великих епітафій на етруських гробницях, саркофагах та урнах дають відомості про належність похованого до суспільної групи та про посаду, яку той обіймав. Проте великі тексти релігійного змісту (від ста слів і більше) й досі мало зрозумілі. Причиною є те, що етруську мову неможливо поки що віднести до жодної з відомих мовних сімей, тому етимологічний метод¹ дешифровки не працює.

Стислість багатьох етруських текстів з одного боку дозволяє їх швидко дешифрувати, але з іншого бідність їх лексичного матеріалу призводить до неможливості накопичити «банк» зрозумілих етруських слів (він на сьогодні сягає близько 200 термінів, відкритих за допомогою комбінаторного методу² [1, S. 480–487]). Відсутність великих і добре зрозумілих білінгв також не сприяє розумінню наявних етруських текстів³. Тому епіграфісти з великим нетерпінням чекають від археологів відкриття нових і, по можливості, зрозумілих написів. Кожний віднайдений текст одразу стає сенсацією, як це було 1964 р., коли італійські дослідники на чолі з М. Паллоттіно оприлюднили золоті пластинки з паралельними етруським і фінікійським текстами. Написи дещо збагатили словничок етрусолога, але

¹ Метод міжмовних порівнянь.

² Внутрішній аналіз певного тексту.

³ Так званий «білінгвістичний» метод.

не змогли стати ключем до «етрусської Бастилії» через неповну відповідність цих текстів.

Щось подібне відбулося з бронзовою табличкою III—II ст. до н. е. з 40 рядками вирізьбленого з двох боків етрусського тексту, що була виявлена при знесенні старого будинку в місті Кортоні (етрусська назва *Curtun*) в Італії в 1992 р. (перша публікація — лише в 1999 р. у газеті «*La Repubblica*»)⁴. Не зважаючи на те, що текст не виявився білінгвою, він все одно привернув увагу ЗМІ, мабуть, через восьмирічну мовчанку і таємничу появу, а також відносно великі розміри (близько 200 слів, це третій за довжиною з відомих етрусських текстів після знаменитої «Книги мумії» та Капуанської черепиці) та можливий світський характер. Та радіти було зарано, адже значний обсяг тексту склали особисті імена (їх там 28, треба також мати на увазі, що кожне складається з особистого, гентильного імені та патроніміка, тобто всього 84 слова), які мало що додають до збільшення лексики етрусської мови [2; 3, р. 707]. На додачу, добра половина слів тексту була для дослідників новою.

Робота над дешифровкою почалася фактично з 2000 р., коли вийшла перша монографія, що присвячена безпосередньо виданню і попередньому тлумаченню даного тексту [4]. Л. Агостініані виділив 55 зовсім невідомих раніше слів, розібрався зі словами з суфіксами *-θur*, спираючись на попередній досвід етрускологів, переклав слова з коренем *śran* як «долина, рівнина», *inpi* — «котрий», *male* — «наглядати» [4, р. 81; 59–61; 92–93; 99–100; 106]. Йому стали зрозуміли навіть два вирази «*cēn zic zixuxē*» (цей документ написано) та «*celtinēi tiś tarśminass*» (на території озера Тразименського) [4, р. 108; 112–114]. Майже водночас молодий тоді лінгвіст Дж. М. Факетті опублікував науково-популярну працю з амбіційною назвою «Розкрита загадка етрусської мови. Ключ до проникнення в секрети цивілізації, що оповита таємницею упродовж століть» [5]. Ця праця була популярним варіантом його монографії, що вийшла перед тим [6]. Чільне місце тут приділено аналізу саме тексту Таблиці з Кортони [5, р. 59–88]. Окрім згоди з попередниками за деякими питаннями [6, р. 75, 80, 82, 83–85], Дж. М. Факетті висловив оригінальне припущення про вираз *peś tarxianēs* як про посилання авторів тексту на закони чи постанови (настанови) міфологічного героя етрусків Тархона [6, р. 69]. Проте це майже одразу було піддано під сумнів [7, р. 38; 8, р. 4–5]. Тим не менше, цей текст і досі вважається юридичним.

Ці твори не створили особливої сенсації, але через 18 років у російському науковому збірнику з'явилася коротенька стаття відомої дослідниці раннього Риму І. Л. Маяк, що мала назву «Новини і завдання етрускології» [9]. Спираючись лише на зазначену вище популярну роботу лінгвіста-початківця, російська дослідниця написала буквально про «визначення

⁴ Розміри таблички — близько 50 × 30 см, товщина 2–3 мм.

етруської мови як самостійної, особливої італійської мови, що відноситься до індоєвропейської мовної сім'ї» [9, с. 10]. Далі вона зазначала, що «вибух в області етрусології» зобов'язаний саме тексту Таблиці з Кортони [9, с. 10].

Треба з усією відповідальністю сказати, що подібні твердження не відповідають дійсності. Дж. М. Факетті зовсім не оволодів «ключем» до етруської мови, бо такого універсального пароля просто не існує, до того ж це підтверджується подальшими його працями. Проте і зазначена вище його монографія, і низка наступних його наукових публікацій дійсно сприяли поступовому проникненню дослідників у таємниці етрусків та їхньої мови.

У наступних публікаціях Дж. М. Факетті продовжив доводити власну гіпотезу про текст із Кортони як про юридичний документ, порівнюючи подібні фрагменти Таблиці з Кортони з давно відомим записом угоди (контракту) на Камені з Перузії [10, р. 89, 92]. Слова *šparzêstis, šparzête, šparza*, що доволі часто зустрічаються у тексті з Кортони (ТСо, А, 18, 20–21; В, 4), він запропонував вважати терміном «табличка» [11, р. 61–62]¹. Але в жодній із цих статей він, як і в попередніх працях, не визначав етруску мову індоєвропейською, тим більше не відносив її до італійської групи індоєвропейської мовної сім'ї.

Навпаки 2008 р. у статті до енциклопедії західноєвропейських мов він зазначав, що етруска мова є ізольованою з точки зору її походження, а також аглютинативною² [13, S. 221, 224]. За останньою ознакою, стверджував дослідник, мова етрусків подібна хурритській і турецькій мовам [13, S. 227]. До таких же висновків прийшла і більшість сучасних етрусологів [1, S. 455; 14, с. 28; 15, р. 473; 16, р. 212]. Щоправда, Дж. М. Факетті вказував на деякі граматичні ознаки, що мали, на його думку, індоєвропейське походження, такі як суфікс *-i*, що в етрусській мові є продуктивним лише при утворенні жіночих гентильних імен [13, S. 225]³. Однак, наприклад, у словосполученні «*mi larθia*» (Я належу) Лартії) (СІЕ, № 1) в жіночому імені в генитиві бачимо два самостійних показника — суфікс жіночого роду *-i*, що є й у називному відмінку, і суфікс родового відмінку *-a* [17, с. 162]. Тобто так, як це відбувалося і відбувається в аглютинативних неіндоєвропейських мовах.

¹ Майже водночас до цих самих висновків прийшов і каталонський дослідник І.-К. Адьего, див.: [12, р. 11–15].

² Аглютинативна мова — мова, в якій кожний граматичний елемент має лише одне граматичне значення і кожна граматична інформація подається своїм власним морфологічним сегментом. Від лат. *agglutino* — «приклеюю, приліплюю».

³ Наприклад, TLE, № 98: «*gamθa matulnai seχ marces matulnas...*» (Памта Матулна, дочка Марка Матулни...); TLE, № 127: «*larθi spantui larces spantus seχ...*» (Ларті Спанту, Ларка Спанту дочка...).

Таким чином, Таблиця з Кортони не надала універсального «ключа» від фортеці під назвою «етрусська мова». Також цей текст не дає жодних підстав стверджувати, що етрусська мова є індоєвропейською, тим більше, що вона генетично споріднена з мовами італіків.

Література

1. *Pallottino M.* Etruskologie: Geschichte und Kultur der Etrusker. — Basel, 1988.
2. *Иванов В. В.* *Tabula Cortonensis* и новое в этрускологии. — [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://kogni.narod.ru/cortona.htm>
3. *Clackson J.* Local Languages in Italy and the West // *The Oxford handbook of Roman epigraphy*. — Oxf., 2014.
4. *Agostiniani L., Nicosia F.* *Tabula Cortonensis*. — Roma, 2000.
5. *Facchetti G. M.* L'Enigma svelato della lingua Etrusca. La chiave per penetrare nei segreti di una civiltà avvolta per secoli nel mistero. — Roma, 2000.
6. *Facchetti G. M.* Frammenti di diritto privato etrusco. — Firenze, 2000.
7. *Wylin K.* Pyrgi B et la rédaction de la *Tabula Cortonensis* // *Revue belge de philologie et d'histoire*. — 2006. — Antiquité — Oudheid. — T. 84. fasc. 1.
8. *de Simone C.* Alcuni termini chiave della *Tabula Cortonensis* // *Rasenna: Journal of the Center for Etruscan Studies*. — 2007. — Vol. 1: Iss. 1.
9. *Маяк И. Л.* Новости и задачи этрускологии // *Мнемон. Исследования и публикации по истории античного мира*. — СПб., 2018. — Вып. 18. 2.
10. *Facchetti G. M.* La *Tabula Cortonensis* come documento giuridico // *La Tabula Cortonensis e il suo contesto storico-archeologico (Atti dell'incontro di studio 22 giugno 2001)*, Istituto per l'Archeologia Etrusco-Italica. — Roma, 2002.
11. *Facchetti G. M.* Some New Remarks on the *Tabula Cortonensis* (= TCo) // *Lingua Posnaniensis*. — 2005. — № 47.
12. *Adiego I.-X.* The Etruscan *Tabula Cortonensis*: a tale of two tablets? // *Die Sprache. Zeitschrift für Sprachwissenschaft*. — 2005. — Bd. 45.
13. *Facchetti G. M.* Etruskisch (Etruscan) // *Wieser Lexikon der Sprachen des europäischen Westens / Wieser Encyclopaedia of Western European Languages*. — Band I / Vol. I: A—I. — Klagenfurt, 2008.
14. *Тюйе Ж.-П.* Цивилизация этрусков. — Екатеринбург; М., 2011.
15. *Agostiniani L.* The Etruscan language // *The Etruscan world* / ed. J. MacIntosh Turfa. — N. Y., 2013.
16. *Wallace R. E.* Language, Alphabet, and Linguistic Affiliation // *Companion to the Etruscans* / ed. S. Bell, A. A. Carpino. — Oxf., 2016.
17. *Яцмирский С. А.* Опыт сравнительного описания минойского, этрусского и родственных им языков. — М., 2011.

